

TAHSİN YÜCEL YAPISALCILIK

DENEME

Tahsin Yücel
YAPISALCILIK

Can Yayınları: 1463

Düşünce: 46

© Tahsin Yücel, 2005

© Can Sanat Yayınları Ltd. Şti., 2005

1. basım: 2005

2. basım: Aralık 2008

Yayına Hazırlayan: Faruk Duman

Kapak Tasarımı: Erkal Yavi

Kapak Düzeni: Semih Özcan

Dizgi: Gülay Yıldız

Düzelti: Fulya Tükel

Kapak Baskı: Çetin Ofset

İç Baskı ve Cilt: Eko Matbaası

ISBN 978-975-07-0526-7

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No. 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 - 252 59 88 - 252 59 89 Fax: 252 72 33

<http://www.canyayinlari.com>

e-posta: yayinevi@canyayinlari.com

Tahsin Yücel
YAPISALCILIK

DENEME

CAN YAYINLARI 5

**TAHSİN YÜCEL'İN
CAN YAYINLARI'NDAKİ
ÖTEKİ KİTAPLARI**

- YAZIN VE YAŞAM / *deneme*
YAZIN, GENE YAZIN / *deneme*
KUMRU İLE KUMRU / *roman*
MUTFAK ÇIKMAZI / *roman*
YALAN / *roman*
KOMŞULAR / *öykü*
VATANDAŞ / *roman*
PEYGAMBERİN SON BEŞ GÜNÜ / *roman*
BIYIK SÖYLENCESİ / *roman*
BEN VE ÖTEKİ / *öykü*
AYKIRI ÖYKÜLER / *öykü*
GÖSTERGELER / *deneme*
GÖKDELEN / *roman*
DİL DEVRİMİ VE SONUÇLARI / *deneme*
HANEY YAŞAMALI / *öykü*
GOLYAN DEVRİMİ / *öykü*

Tahsin Yücel, 1933 yılında Elbistan'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde uzun yıllar öğretim üyeliği yaptıktan sonra, 2000 yılında emekli oldu. Çok çeşitli alanlarda ürünler vererek yazınımıza katkıda bulundu. Yazın araştırmalarına 1969'da yayınladığı *L'Imaginaire de Bernanos* ile başladı. Bunu 1973 yılında yayınlanan *Figures et Messages dans la Comédie Humaine* izledi. Ardından 1979'da *Anlatı Yerlemleri*'ni, 1982'de *Dil Devrimi ve Sonuçları*'ni ve *Yapısalcılık*'ı yayınladı. Tahsin Yücel'in deneme ve eleştirileri de büyük yankılar uyandırdı. 1976'da *Yazın ve Yaşam*, 1982'de *Yazının Sınırları*, 1991'de *Eleştirinin Abecesi*, 1993'te *Tartışmalar*, 1995'te *Yazın, Gene Yazın*, 1997'de *Alıntılar*, 1998'de *Söylemlerin İçinden* (1999 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü), 2000'de *Salaklık Üstüne Deneme*, 2003'te *Yüz ve Söz*'le deneme ve eleştirilerini okurla buluşturan Yücel, roman ve öyküleriyle de edebiyatımızda kendine kalıcı bir yer edindi. Yücel, ilk romanı *Mutfak Çıkmazı*'ni 1960 yılında yayınladı. Bunu 1975'te *Vatandaş*, 1992'de *Peygamberin Son Beş Günü* (Orhan Kemal Roman Ödülü), 1995'te *Büyük Söylencesi*, 2002'de *Yalan* (2003 Yunus Nadi Roman Ödülü ve 2003 Ömer Asım Aksoy Roman Ödülü) ve *Kumru ile Kumru* (2005) ve *Gökdelen* (2006) izledi. Öykü kitaplarından, Sait Faik Hikâye Armağanı'ni kazanan *Haney Yaşamalı* 1955 yılında, *Düşlerin Ölümü* 1958'de (1959 Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü), *Ben ve Öteki* 1983'te, *Aykırı Öyküler* 1989'da, *Komşular* 1999'da (Dünya Kitap 1999 Yılın Kitabı Ödülü) ve *Golyan Devrimi* 2008'de yayınlandı. Pek çok çeviriye imza atan Tahsin Yücel'e 1984'te Azra Erhat Çeviri Yazını Üstün Hizmet Ödülü verildi. Yücel'in 1957 yılında yayınladığı *Anadolu Masalları* başlıklı bir de masal kitabı var.

Tahsin Yücel'in internet adresi:

www.tahsinyucel.com

Mümtaz'ın tükenmez anısına

İÇİNDEKİLER

<i>Sunuş</i>	11
<i>Giriş</i>	13
<i>I. Dilbilim</i>	23
1. Dilbilim devrimi	25
2. Dil ve ses	34
3. Dil ve anlam	45
4. Söylem	55
5. Sonuç yerine	64
<i>II. Budunbilim</i>	65
1. Doğadan ekine	67
2. Kadın iletişimi	78
3. Söylenler	84
4. Biçim ve anlam	96
5. Barbar ve uygar	103
<i>III. Göstergibilim</i>	107
1. Öncüller	109
2. Göstergibilim ve anlam	126
3. Göstergibilimsel dörtgen	136
4. Eyleyenler	146
5. Koşullandırım türleri	160
6. Özneler ve öznellik alanları	167

<i>IV. Sonuç</i>	173
1. Sınırlar	175
2. Tarih çevresinde	185
3. Çekinceler	205
Kaynakça	211
Dizin	217

SUNUŞ

Yapısalcılık yıllar önce, 1982’de yayımlanmıştı. Bu nedenle, kendisinden çok fotokopileri görünüyordu ortalıkta. Her gün, her çevrede değil elbette, arada bir ve daha çok üniversite çevrelerinde. Bu kadarı bile onu yeniden yayımlamayı düşünmem için yeterli bir neden sayılabilirdi. Ama, bunca yıldan sonra, ilk biçimiyle yeniden yayımlanması doğru olur muydu? Doğru olmazsa, yeniden gözden geçirilip güncelleştirilmesi gerekirse, güncelleştirmenin sınırı ne olmalıydı? Herhalde başka bir kitaba dönüşmemesi. Bu kitap, ilk çıkışında, o günlerin güncelliği içinde, en azından giriş ve sonuç bölümleriyle, aynı zamanda bir tartışma kitabı niteliği taşıyordu. Bugün yapısalcı düşünceyi pek tartışan yok, adını ananlar bile azaldı, ancak büyük öncü ve sürdürücüleri, Lévi-Strauss, Jakobson, Benveniste, Greimas hep gündemde. Öyleyse, bu böyledir diye, tartışmayı atıp yalnızca tanıtım ve yorumu bırakmak kitabın kimliğini değiştirmek olurdu.

Ama kimliğini güncelin gerisinde kalmak pahasına koruması da gerekmezdi. Bu nedenle, özüne hiç dokunmamakla birlikte, üç ana bölümün üçüne de yeni bilgiler ekledim. Böylece, biraz daha kapsamlı, biraz daha doyurucu, biraz daha güncel, ama ilk yönellerine yan çizmeyen bir kitap çıktı ortaya.

2.7.1998

T. Y.

GİRİŞ

Belirli bir yaygınlık kazanmış tüm sanat ve düşün akımlarının, gittikçe daha karmaşık, daha içinden çıkılmaz bir biçimde, bir dizi toplanma ve dağılma, yeniden toplanıp yeniden dağılma sürecinden geçtiğini biliriz. Başlangıçta birkaç genel ilke çevresinde birleşen bilim, düşün ya da sanat adamları, genel ilkelere kaynaklanan ya da kaynaklanmak savında olan ürünler çoğaldıkça, ya bunları çok farklı biçimlerde yorumlarlar, ya da, araştırılan ya da yorumlanan konunun özgül nitelikleri ve araştıran ya da yorumlayan öznelerin bireysel yönelimleri nedeniyle, ayrıntılardaki karşıtlıkların temeldeki birlikten daha ağır bastığını düşünmeye başlarlar. Özellikle bilim alanında, temel ilkelerin ancak birer çıkış noktası oluşturduğu, özgül yöntemlerin olsa olsa bu ilkelere yola çıkılarak ve her dalın kendi gereklerine göre, farklı biçimlerde geliştirilebileceği düşünülürse, kuram ve uygulamalarda beliren ayrılıklar da, bir zamanlar birbirlerini coşkuyla desteklemiş kişilerin bir noktadan sonra kendi yollarında yalnız ilerlemeyi yeğlemeleri de doğaldır. Öte yandan, gene dallar ya da kişiler arası farklılıklar nedeniyle, aynı temel ilkelere doğmuş

değişik yönelimler çevresinde yeni kümelenmeler olur. Bunlardan kimileri temel ilkelerin zorunlu kıldığı sınır ve kurallara bağlı kalırken, kimileri akımı değişik yönlere, değişik düzlemlere kaydırır. Kısacası, akım hem olumlu, hem olumsuz yönlerde, hem içeriden (sürdürenlerce), hem dışarıdan (gözlemcilerce), yeni yeni yorumlardan geçirilir durmadan.

Böylece, izler birbirine karışır, tutarlı ve bütüncül sonuçlara varmak gittikçe zorlaşır. Buna koşut olarak, yanılığın, çarpık yorumların, bilinçli, bilinçsiz haksızlıkların oranı yükselir. Örneğin 1860 dolaylarında romantikleri yerden yere vurup Balzac'ı göklere çıkaranlar Balzac'ın öncelikle bir romantik, adını koymadan geliştirdiği 'gerçekçi' anlatımın da romantizmin temel yönelimlerinden biri olduğunu pek uslarına getirmezler, hele kendilerinin de büyük ölçüde romantik yönelimlere bağlı kaldıklarını, öncelikle birer romantik olduklarını hiç düşünmezler. Hiç kuşkusuz, bu kaçınılmaz bulanıklıkların başlıca nedenlerinden biri de kimi güçlü akımların zamanla kazandığı yaygınlık ve geçerliliğidir: herkesin köse olduğu bir toplumda 'köse' sözcüğüne pek gerek kalmaması gibi, herkesçe paylaşılan ilkeler çevresinde bir birlik oluşturma çabasına girişmek gereksiz, hatta saçma görünür.

Tüm bunlar 'şimdiden epeyce uzun bir tarihi bulunan' yapısalcılık için de geçerli.

Bir kez, yapısalcılıktan fazla söz edilmiyor artık: ilkelerinin ve katkılarının, hiç değilse belirli düşün ve bilim çevrelerinde, yeterince anlaşılmiş olması, hele kimi ilkelerinin üç beş bilim adamınca önerilen özgün ve kuşkulu görüşler olmaktan çıkarak çok sayıda araştırmacıyı bir araya getiren bir *ortak alan*

oluşturması sonucu, yapısalcı olmayan çalışmaların ilginçliklerini yitirdikleri ölçüde, yapısalcılık da ilginç olmaktan çıkmış görünüyor. Trubetzkoy, daha 1930'larda, "Yaşadığımız çağ tüm bilim dallarının tekilciliğin yerini yapısalcılığa verme yönelimiyle niteleniyor," diyordu.¹ 1930'lardan bu yana, insan bilimlerinin birçok dalında gerçekleştirilen önemli ilerlemeler bugün bu sava daha bir geçerlilik kazandırdı. Bunun sonucu olarak, yorumlar ve tartışmalar yapısalcılığın ana ilkelerinden çok, bu ilkelerden yola çıkılarak oluşturulmuş ya da geliştirilmiş bulunan araştırma dalları: göstergebilim, dilbilim, budunbilim, vb. çevresinde, bu araştırma dallarında uygulanan değişik yöntemler üzerinde yoğunlaştı.

Ama, söylemek bile fazla, bir yöntemin, bir düşünce dizgesinin geçerliliğini ulaştığı somut sonuçlarla kanıtlayarak belirli bir yaygınlık kazanmış olması onun herkesçe aynı biçimde anlaşılmasını, her yerde aynı ölçütlerle değerlendirilmesini gerektirmez; tam tersine, kimi ilkelerin yinelendikçe yozlaştığını sık sık saptadığımız gibi, kimi kavramların da yaygınlaştıkça bulandığını deneyimlerimizle biliriz. Yapısalcılık da kurtulamamıştır bu yazgıdan: akımı yorumlamayı deneyenler arasında, kimileri çoğu kez ilk izlenimlerle yetinerek düşüncelerini değişken ve çelişkin gözlemlere dayandırdıklarından, kimileri konuya hep dışarıdan ve uzaktan bakarak ayırıcı özelliklerinden çok, çarpıcı özellikleri üzerinde durduklarından, kimileri de ayrıntılar arasında yollarını şaşırarak süremsel ve uzamsal boyutları gözden kaçırdıklarından, nice yanılırlara, nice saptırmaca-

¹ N.S. Trubetzkoy'dan anan E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale, I*, s. 95.

lara yol açmışlar, insan bilimlerinin bu önemli yönelimini nerdeyse tanınmaz bir duruma getirmişlerdir. Bunun en belirgin örneklerinden biri, önde gelen uygulayıcılarının tümü yapısalcılığı her şeyden önce bir bilimsel yöntem olarak tanımlarken, kimi yazarların onu bir felsefe öğretisi, hatta Jean-Paul Sartre ya da Simone de Beauvoir'ın varoluşçuluğu gibi felsefe kökenli bir sanat akımı olarak görmekte diretmiş olmalarıdır.

Oysa yapısalcılığın temel yönelimleri hiç de karmaşık değildir. Saussure'den Greimas'a değin, adına yaraşır tüm yapısalcıların yapıtlarında kolaylıkla saptayabileceğimiz bu yönelimler şöyle özetlenebilir:

1. – ele alınan nesnenin 'kendi başına ve kendi kendisi için' incelenmesi;

2. – nesnenin kendi öğeleri arasındaki bağıntılardan oluşan bir 'dizge' olarak ele alınması;

3. – söz konusu dizge içinde her zaman işlevi göz önünde bulundurma ve her olguyu bağlı olduğu dizgeye dayandırma zorunluluğunun sonucu olarak, nesnenin artsüremlilik içinde değil, eşsüremlilik içinde değerlendirilmesi;

4. – bunun sonucu olarak, köken, gelişim, etkileşim, vb. türünden artsüremsel sorunlara ancak nesnenin elden geldiğince eksiksiz bir çözümlemesi yapıldıktan sonra ve bunların da dizgesel olarak ele alınmalarını sağlayacak yöntemler geliştirilebildiği ölçüde yer verilmesi;

5. – nesnenin 'kendi başına ve kendi kendisi için' incelenmesinin sonucu olarak, 'doğaötesel' değil, 'özdekçi' bir tutum izlenmesi;

6. – bu yaklaşımın felsefel, siyasal ya da sanatsal bir öğreti değil, tutarlı bir çözümleme yöntemi olma-

ya yönelmesi, dolayısıyla düşüngüsel yaklaşımla fazla bir ilgisi bulunmaması.

Ama, söylediğimiz gibi, bu temel yönelimlerin olmadık kılıklara sokulduğu, olmadık saptırmacalara, olmadık suçlamalara yol açtığı da bir gerçek. Üstelik, Claude Lévi-Strauss'un sık sık söz ettiği 'bulanık suda balık avlayıcılar'ın, yani 'insan bilimleri sanat yapıtlarının ardındaki biçimsel yapıları orta-ya çıkardı diye biçimsel yapılardan yola çıkarak sanat yapıtları üretmeye kalkanlar'ın verimsiz çabaları gibi,² yapısalcılığı içtenlikle benimsemiş görünen kimi düşünürlerin geçici yanılırları da epeyce etkili olmuştur bu konuda. Örneğin Claude Lévi-Strauss'un, bilimsel çözümlmelerini sonuçlandırdıkça, yerleşik Batı düşüncesine yönelttiği eleştiriler yapıtlarının birer felsefe ürünü olarak algılanmasına yol açarken, konuyu yakından bilmeyenlerin yapısalcılığın en büyük öncülerinden biri diye tanıdıkları Roland Barthes'ın, 1963 yılında yazdığı bir yazıda,³ bu akımı hem düşünsel, hem sanatsal bir etkinlik gibi göstererek ressam Mondrian'ın, ezgici Pousseur'ün, romancı Butor'un yapısalcı yöneme bağlanmış araştırmacılarıinkiyle aynı türden bir yaratım çabası sürdürdüklerini söylemiş olması çok insanı yanılığa sürüklemiştir, bugün de bu yazıyı güvenilir bir kaynak olarak gören herkesi yanıltabilir. Gene aynı yazarın yapısalcı yöntem doğrultusunda gelişen ve onun tanınıp benimsenmesine büyük katkıda bulunan bir dizi çalışmadan sonra, özellikle S/Z adlı yapıtıyla, bu yöntemin gereklerine yan çizmeye başlaması, bu yapıtta karşımıza çıkan 'seçme-ci' ve 'benözekçi' tutumunu gittikçe güçlendirerek

² Cl. Lévi-Strauss, *L'Homme nu*, s.573.

³ R. Barthes, *Essais critiques*, s. 213, 220.

Roland Barthes par Roland Barthes ya da *Fragments d'un discours amoureux*'de olduğu gibi, hep kendi 'ben'ini, kendi duyarlığını, kendi yaşamsal ve ekin-sel birikimini dile getirmeye yönelmesi, bu arada başkalarının yapıtları üzerine çok ilginç ve çok geçerli şeyler söylese bile, bunları kendi düşün ve duygu evrenini yansıtmada birer araç olarak kullanması, kısacası, nesne ile özneyi nerdeyse ayrıştırmaz bir biçimde birbirine karıştırması, üstelik, yöntemsel titizlikten uzak olan, hatta çoğu kez onu yadsıyan tutumunun gerçek yapısalcıların sert eleştirilerini çekmesi,⁴ onun bu tür yapıtlarının da birçokla-rınca yapısalcı yaklaşımın önde gelen örnekleri gibi değerlendirilmesini önlememiştir. Bugün bile, örneğin göstergebilim denilince, Greimas'tan önce Barthes'ı düşünenler çoktur.

İlk bakışta yalın ve tutarlı görünen, ikinci elden, ayrışık ve yetersiz kaynaklardan beslenenlerin bu tür yanılığlara düşmeleri çok doğal, hatta kaçınılmaz bir şey: çevremiz bunun örnekleriyle dolu. Ama daha nice konular gibi bu konunun çarpıtılmasında da kimi yazarların nedense bir türlü kendilerini kurtaramadıkları yandaşlık duygusu, bilgi yetersizliği, yöntem tutarsızlığı, düşünce bağnazlığı gibi özelliklerin büyük payı var. Örneğin Jeanne Martinet, göstergebilim üzerine yazdığı iki yüz elli sayfalık bir kitapta,⁵ bu bilim dalını en ileri, en doyurucu noktasına götürmüş olan Greimas'ın adını hiç anmamak gibi güç bir işin üstesinden gelir; J.M. Auzias, yapısalcılık olgusunun bütüncül bir bileşimini sunma savında olan yapıtında, yapısalcı olmadıklarını

⁴ Örneğin J.-Cl. Coquet'nin *Sémiotique littéraire* adlı yapıtındaki yazısı: 'Sémiotique et linguistique'.

⁵ Bkz. J. Martinet, *Clefs pour la sémiologie*.

⁶ Bkz. M. Auzias, *Clefs pour le structuralisme*.

kendileri söyleyen Althusser ve Foucault üzerinde uzun uzun dururken, yapısalcılığın en yüksek doruklarından biri olan Hjelmslev'in sözünü bile etmez,⁶ Piaget de, *Le Structuralisme* (Yapısalcılık) adlı kitabında, konuyu durmamacasına kendi özgül alanlarının dışına çekme eğilimini bir türlü yene-
mez.⁷ Tüm bunlara yapısalcı düşüncede öğrenip ezberlediklerinin, uyduluğunu benimsedikleri kişiler böyle diyor diye doğru bellediklerinin bir yinelemesini arayıp da bulamayanların değişik gözlem ve eleştirilerini de katarsak, bu konuda kısa sürede tutarlı ve bütüncül bir görüş edinmek isteyenlerin ne büyük güçlüklerle karşılaşabileceklerini kestirmemiz hiç de zor olmaz.

Hiç kuşkusuz, her konuda olduğu gibi yapısalcılık konusunda da izlenilebilecek yolların en kestirmesi Rabelais'nin öğüdüne uymak, yani doğrudan doğruya ana 'metinler'e başvurmak, Saussure'ü, Hjelmslev'i, Benveniste'i, Jakobson'u, Lévi-Strauss'u, Greimas'ı okumak. Ne var ki, böyle bir çabanın içerdiği süre bir yana, adını andığımız bu altı yazarı okuyabilmek için belirli bir ön hazırlık gerekir. Ön hazırlıksa, kimi zaman ne denli yetersiz, ne denli yanıltıcı olabileceklerini vurgulamaya çalıştığımız yazı ve kitaplara, ikinci elden yapıtlara başvurmayı zorunlu kılar çoğu kez.

Yapısalcı yaklaşımı gereğince tanımının olanaksız olduğunu mu söylemek istiyoruz? Hayır, daha birçok alanlar, daha birçok yöntemler için de geçerli olan bir güçlüğü altını çiziyoruz yalnızca. Yapısalcı yaklaşımı tanıtmayı, yorumlayıp tartışmayı amaçlayan tüm çalışmaların eksik, kusurlu ve yanlı olmadıklarını, içlerinde her şeyi yeterince

⁷ Bkz. J. Piaget, *Le Structuralisme*.

açık, yeterince tutarlı bir biçimde aydınlatan yapıtların da bulunduğunu söylemek bile gerekmez. Ama herhangi bir konuya yeni el atanlar için tüm tanıtıcı çalışmaların üç aşağı beş yukarı eş değerde olduğunu, bunlar arasında doğru sonuçlara ulaşabilmenin en azından uzun ve özenli karşılaştırmalara girişmeyi zorunlu kıldığını unutmamak gerekir.⁸ Okumuşun ortamının tüm bilgilerini avcunda toplayabildiği dönemler gerçekten yaşandı mı, bilmiyoruz; yaşandıysa da artık çok gerilerde kaldıkları kesin: günümüzde, uzmanlık alanları gittikçe daralıp karmaşıklaşıyor, ama hem daha fazlasını öğrenme tutkumuz hep sürüyor, hem de herhangi bir uzmanlığın deneyimleri başka deneyimleri daha kolay kavramamızı, düşünle düşüngüyü, tutarlıyla tutarsızı, doğru ile yanlış daha kolay ayırmamızı sağlıyor. Ne olursa olsun, gerçeğe doğru değişik yollardan, değişik yapıtlar arasından ilerlemek gerekiyor, tek yoldan, tek yapıttan değil.

Bu küçük kitap da yapısalcı düşünceyi tanıtmayı amaçlayan irili ufaklı, yanlışlı doğrulu bunca çalışma arasında bir çalışma: ne kusurdan arınmış olmak, ne de son sözü söylemek savında. Temel tutumu oldukça yalın: her türlü akım konusunda sık sık yapıldığı gibi, 'Bir değil, birçok yapısalcılıklar vardır' türünden, beylik ve bulanık bir sonuca varmak, böylece yeryüzünde hiçbir şeyin yeni ve tek olmadığını kanıtladığını sanıp uykucu düşünce yatağına yeniden dönmek üzere, konuyu süremsel

⁸ Bizim okurumuzun elinde yapısalcılık konusunda yeterince kaynak bulunmadığına göre, burada genel düzlemde konuştuğumuz ortada. Ancak bu kargaşanın bizim düşün yaşamımızda da uzantıları bulunduğunu biliyoruz. Kimi yazarlarımızın yapısalcılığı hiç mi hiç anlamamış kimi Batılı yazarların (Batılı olmalarını bir yetke güvencesi gibi değerlendirerek) yanlış yargılarını aktarmakla yetindiklerini de biliyoruz. Bu yanıltıcı görüşlerin başlıcalarını yapısalcı yöntemi yeterince inceledikten sonra, sonuç bölümünde tartışacağız.

ve uzamsal yerlemlerinin dışına taşıyarak ta eski Yunan'dan başlatmak değil, 'güncelin tarihi'ni sunmak, yani yapıtlardan çok kişilere, düşüncelerden çok olaylara ağırlık vererek belirli bir ortamı yansıtmak da değil, günümüzün düşün ve bilim yaşamında etkinliğini birçok olumlu sonuçla ortaya koymuş bir çözümleme yöntemini öncelikle belli başlı kuramcı ve uygulayıcılarının *kendi* yapıtlarına dayanarak açıklamaya çalışmak. Bu nedenle, yani şu ya da bu biçimde, şu ya da bu anlamda 'yapı' sözcüğünü kullanan her yazarı, her araştırmacıyı, hatta her sanatçıyı yapısalcı saymak şöyle dursun, ünlü yapısalcılar arasında, belirli ölçütlere göre yapılmış bir seçim sonucunda oluşturulduğu için, bu kitabın kimi benzerlerinden çok daha sınırlı kaldığı söylenebilir.

Ama, hemen belirtelim, *istenmiş* bir sınırlılık bu. Gerek yapısalcılığın tarihsel gelişimi, gerekse değişik çevrelerde, değişik araştırma alanlarında gösterdiği farklılıklar bir ölçüde göz önünde bulundurulmakla birlikte, kitabın üç ana bölümü söz konusu yöntemin en etkin biçimde uygulandığı üç bilim dalına: dilbilime, budunbilime, göstergelime ayrılmış, bu dalların sınırları içinde bile, açıklamaların belirli örnekler üzerinde yoğunlaştırılmasına özen gösterilmiştir. Amaç hiçbir yere götürmeyen birtakım genel bilgiler sıralamak değil de bir çözümleme yönteminin eklemlenimlerini yansıtmak, olanaklar ölçüsünde açıklamak olunca, çoklarımızın alışkanlıklarına ters düşse bile, böyle bir tutumu fazla yadırgamamak gerekir. Üstelik, uzmanlık alanlarının alabildiğine daraldığı günümüzde, bir yazardan daha fazlasını da beklememek gerekir.

Her şeyi okuyup öğrenmek kararıyla British

Museum'un kitaplığına giren bir adamın, buradaki kitapları gördükten sonra, "Bunların hepsini okumaya yaşamım yetmez, öyleyse kendime göre bir seçme yapmalıyım," dediği, böylece, daha işe girişmeden önce, bir sınırın varlığını kesinlediği anlatılır. Yalnız okumalarımız değil, büyük ölçüde okumalarımızın sonucu olan bilgilerimiz de sınırlıdır. Bu kitabı da, bilinçle konulmuş sınırlardan fazla olarak, yazarının okumaları, anlama ve yorumlama çabaları ve yetileri sınırlamakta. Hiç kuşkusuz, özellikle ülkemizde, hiçbir sınır tanımayanlar yok değil: dünyanın tüm doğrularını bir çırpıda kovuklarından çıkarıp gözler önüne serenlerle sık sık karşılaşıyoruz. Üstelik, böylesine olağandışı bir işin üstesinden gelebilmeleri için, ikinci, üçüncü, dördüncü elden birkaç yazı, kulaktan dolma birkaç savsöz yetiyor. Yapısalcılığı da böyle çürütüyorlar. İşin ilginç yanı, günümüzde insan bilimlerini baştan sona yenilemeye yönelik, bir yandan yeni bilim dalları geliştirirken, bir yandan da, tarihten ekonomiye değin, tüm insan bilimlerinin önünde yepyeni çevrenler açan bir yöntemin çürüklüğünü kanıtlayabilmeleri için, onun eklemlenimlerini izlemekte zorlanmaları, uygulamalarını anlayamamaları ya da onda ezberledikleri kalıpların yeni bir yinelenimini bulamamaları yetiyor: yetersizliklerini üstünlük olarak algılıyor, bakkal hesabında yeri yok diye dört işlemin dışında kalan her türlü matematik işlemine karşı çıkıyorlar. Ama başkaları da var.

Yapısalcılık öncelikle onlara seslenir, çünkü bir kendi kendini dinleme, kendi kendisiyle coşma alışkısı değil, öncelikle 'başkası'nı anlama, 'başkası'nı anlamanın nesnel koşullarını oluşturma çabasıdır.

I

DİLBİLİM

1. DİLBİLİM DEVRİMİ

Bir düşünce akımının kaynaklarını tüm yerlemleriyle saptamak, hele bu saptamanın doğruluğu üzerinde herkesin birleşmesini sağlamak olanaksız olmasa da zor iştir. Her düşüncenin, her yöntemin bir ‘daha önce’si vardır. İstenirse, bu ‘daha önce’ler alabildiğine çoğaltılabilir, her akımın çevreni daha eski dönemlere doğru genişletilebilir. Bunun için birtakım benzerliklerden yararlanmak yeter. Belirli bir akımın özgünlüğü konusunda kuşkular uyandırarak başarısına gölge düşürmek isteyenler sık sık başvururlar bu yola. Örneğin varoluşçuluğun soyağacının köklerinin ta Sokrates’e dek uzatıldığını biliriz. Aynı şey yapısalcılık için de geçerli: kimileri nerdeyse eskil çağlara dek giderek “Bir değil, birçok yapısalcılıklar var,” deyip çıkıyorlar işin içinden, kimileri de, kendi eğilimlerine göre, genellikle bilinenlerin dışında, yeni öncüler gösteriyorlar. Örneğin Claude Lévi-Strauss’a bakılırsa, Amerikalı budunbilimci Franz Boas’ı ‘yapısalcı düşüncenin başlıca ustalarından biri’ olarak nitelemek gerekir;¹ kimilerine göre, Amerikalı dilbilimci Louis Bloomfield yapısalcılığın en önemli öncüleri arasında yer alır; kimilerine göre de *Les deux cent mille situations dramatiques* adlı yapıtın yazarı Etienne Sour-

¹ Cl. Lévi-Strauss, *Antropologie structurale I*, s. 308.

au bu akıma önemli katkılarda bulunmuş bir ustadır. Hiç kuşkusuz, bunlara daha başka adlar da eklenebilir, öncü niteliklerini doğrulayacak gerekçeler de bulunabilir. Ne var ki bu tür çabalar çok da uzaklara götürmez bizi. Çünkü, ayrıntıları bir yana bırakıp işin özüne yöneldiğimiz zaman, bir tek ana kaynak kalır önümüzde: *Genel dilbilim dersleri*, Ferdinand de Saussure'ün insan bilimlerinde çağ değiştiren yapıtı.

Genel dilbilim dersleri de, *Genel dilbilim dersleri*'nin yazarı İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure de (1857-1913) çağımızın bilim ve düşünce tarihinde oldukça şaşırtıcı bir yazgıyla belirir. Saussure, dilbilim alanında yeteneğini daha yirmi bir yaşında, *Mémoire sur le système primitif des voyelles indo-européennes* (Hint-Avrupa dilleri seslilerinin ilk dizgesi üzerine çalışma, 1878) adlı çalışmasıyla kanıtlanmış olmasına karşın, *De l'emploi du génitif absolu en sanscrit* (Sanskritçede saltık tamlayan kullanımı, 1880) konulu doktora çalışmasıyla dar kapsamlı birkaç bildiri ve inceleme dışında hiçbir şey yayımlamaz. Uzmanlara bakılırsa, bunun başlıca nedeni yaşadığı dönemin belli başlı dilbilimsel yönelimlerini temelinden yetersiz bulmasıdır. Bu dönemde, dilbilimciler tarihsel araştırmalara, karşılaştırmalı dilbilime, kökenbilime ağırlık vermekte, bunu yaparken de dil dediğimiz olgunun kendisinden önce, tekil olgular üzerinde durmayı doğal bulmaktadırlar. Ne var ki, yararları ne olursa olsun, bu türlü çalışmalar 'kuramsal kaygılara yer bırakmaz': dil olgusuna 'nesnel bir gerçekmiş gibi', doğrudan ulaşılabileceği, onun 'kendi başına var olan, yalın ve tümüyle kavranılabilecek bir nesne' gibi ele alınabileceği varsayılr. Dili kimilerinin 'canlı bir varlık', kimileri-

nin ‘insan imgeleminin özgür ve sürekli bir yaratımı’ olarak görmeleri bundandır.² Saussure bu sanırları yüzeysel ve tutarsız bulur, dil konusunda herhangi bir araştırmaya girişebilmek için, önce onun ne olduğunu anlamak ve bunu sağlayacak temel kavramları belirlemek gerektiğine inanır. Hep bu konu üzerinde yoğunlaştırır düşüncesini. Biraz mutsuz yaşamı, biraz da arayışlarını dilediği kesinliğe ulaştıramamış olma kuşkusu vardığı sonuçları yazıya dökmesini önler. Ama 1907-1911 yılları arasında, Cenevre Üniversitesi’nde yaptığı dilbilim derslerini geniş ölçüde bu arayışlar temellendirir.

Saussure’ün çağımızın en büyük ve en özgün düşünürlerinden biri olarak değerlendirilmesini sağlayacak olan ünlü yapıt işte bu derslerde öğrencilerinin tuttuğu notlara dayanılarak, ölümünden sonra oluşturulan, yani doğrudan doğruya kendisinin yazmadığı bir yapıttır: *Genel dilbilim dersleri* (1916). Savaş ortasında yayımlanmış olması başlangıçta büyük bir ilgi uyandırmasını önlemiş olsa bile, *Genel dilbilim dersleri* bilimsel bir yapıt için bir örneği daha gösterilemeyecek bir etkenlik kazanır yavaş yavaş, yalnızca dilbilimsel araştırmalar için değil, insan bilimlerinin birçok dalı için de vazgeçilmez bir kaynak-yapıt durumuna gelir. Berke Vardar’ın dediği gibi, ‘1930’lardan çok yakın bir geçmişe değin Batı’da yayımlanan pek az dilbilim yapıtında bu kitaptan söz edilmez; 1950’lerden sonra dilbilim kökenli kavram, ilke ve yöntemlerden yararlanan çok az budunbilim, ruhbilim, yazınsal eleştiri, göstergebilim, vb. çalışmasında bu yapıt anılmaz’.³

² E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale I*, s. 38, 39.

³ B. Vardar, ‘Sunuş’ (F. de Saussure, *Genel dilbilim dersleri I*).

TAHSİN YÜCEL

YAPISALCILIK

DENEME

FOTOGRAF: ELİF YÜCEL AK

Yapısalcılık, öncelikle insanbilim ve dilbilim alanlarında 20. yüzyılın en etkili akımlarından biri oldu. Giderek ruhbilim, budunbilim, göstergebilim, edebiyat eleştirisi ve tarih felsefesi gibi çok çeşitli alanlarda da uygulandı. Bu etki günümüzde de değişik ölçülerde ve biçimlerde sürüyor. **Tahsin Yücel**, çoktandır alanının temel kitaplarından biri olarak kabul edilen *Yapısalcılık* adlı çalışmasında, öncelikle yapısalcılığın ne olduğu ve ne olmadığı konusuna, yalın bir yaklaşım ve anlaşılır bir anlatımla açıklık getiriyor.

Romanları ve öykülerinin yanı sıra Türkiye’de göstergebilimin öncülerinden biri olarak da tanıdığımız Tahsin Yücel, yapısalcılığın büyük öncülerinden Claude Lévi-Strauss, Roman Jakobson, A. J. Greimas, N. S. Trubetskoy, Ferdinand de Saussure gibi düşünürlerin görüşlerini tartışırken, okuyucuyu yazınsal metinlerin arka planlarını keşfe çağırıyor. Yücel’in yaptığı, özellikle dilbilim, budunbilim ve göstergebilim alanlarında yapısalcılık üstüne benzersiz bir inceleme.

KAPAK RESMİ: MARK EVANS

ISBN 978-975-07-0526-7

9 789750 705267

<http://www.canyayinlari.com>